

El model educatiu de la Universitat Pompeu Fabra dins el sistema universitari de Catalunya

Enric Argullol i Murgadas

En primer lloc, analitzaré els canvis que hauran d'afrontar les universitats de Catalunya en els anys vinent, especialment en un horitzó d'uns deu anys que ens situarà al canvi de mil·lenni. Intentaré establir les repercussions que aquestes transformacions de la societat poden tenir sobre les nostres universitats. A continuació, descriuré el model pedagògic que inspira la Universitat Pompeu Fabra i les formes d'adaptar-se a aquests canvis. Aquesta adaptació es pot emprendre per mitjà d'una sèrie de fórmules que caldrà aplicar tant als estudis que les universitats acostumen a oferir convencionalment, com a un nou tipus de formació que convé que les universitats desenvolupin. Finalment, després de definir el paper de la recerca universitària, establiré un model de relació entre la universitat i l'empresa que no coincideix plenament amb algunes concepcions força esteses, però que no parteixen d'una reflexió profunda.

La universitat és particularment sensible a qualsevol alteració que afecti la configuració de la societat i, a l'entorn de l'any 2000, es preveuen alguns canvis socials als quals caldrà adaptar el nostre sistema universitari. Un dels factors que les universitats hauran de tenir en compte –per citar-ne un dels més importants– serà la transformació de l'estructura de la població.

L'evolució demogràfica i la demanda universitària

Abans, però, de mirar cap endavant, em sembla convenient situar a grans trets el procés que han viscut les universitats fins a l'actualitat. La darrera dècada (i, en part, encara durant alguns anys d'aquesta continuarà essent així) s'ha caracteritzat pel fenomen que els demògrafs ja han anomenat «echo baby boom», és a dir, les repercussions de l'explosió demogràfica experimentada pel país en els decennis anteriors (explosió que, a Catalunya i a Espanya, es va produir amb un cert retard en relació amb els països de la nostra àrea econòmica, social i cultural).

Aquest fenomen, afegit a un increment de la proporció de sol·licitants de places universitàries, ha generat problemes tan greus com la *massificació* de les nostres universitats públiques. Haig d'advertir, però, que aquesta elevada demanda d'estudis universitaris no constitueix un problema en si mateixa. Si es compta amb recursos materials i humans suficients, podria ser positiu ampliar el nombre de places que ofereix la universitat (només cal pensar que la taxa d'escolaritat de l'ensenyament superior de països com els Estats Units o Canadà dobra la dels països europeus). Dic això perquè moltes vegades se senten comentaris que posen en dubte la necessitat de comptar amb tants titulats universitaris i manifesten la conveniència que se'n redueixi el nombre. El debat, en tot cas –cosa que analitzaré més endavant–, s'ha de situar en el terreny qualitatiu i no pas quantitatiu: La qüestió no és mai *quant*es places, sinó *quines* places i amb quin *grau* de qualitat es poden i es volen oferir. També caldria considerar el *model educatiu* que resulta més convenient perquè aquest model ha de determinar, per exemple, la coordinació de la universitat amb els altres nivells educatius, especialment la formació professional, els

programes de formació continuada d'empreses privades i d'administracions públiques, els cursos d'especialització, etc.

Aquests que he assenyalat són elements amb els quals ens hem anat trobant fins ara; va bé de conèixer-los i recordar-los. Tal com ja he dit, però, el meu propòsit és fer una anàlisi prospectiva, que miri cap endavant.

Cap a la data emblemàtica de la fi del mil·lenni, a diferència de la situació existent fins ara, la població en edat universitària serà molt més reduïda. Només cal tenir en compte que, a Espanya, la taxa de natalitat, al llarg dels anys seixanta i la primera meitat dels setanta es mantenia entre el 21 i el 19 per 1.000 habitants (en termes absoluts, hi havia uns 670.000 naixements anuals, aproximadament). En canvi, a finals dels setanta i durant els vuitanta aquesta taxa no ha parat de disminuir i l'any 1988 era del 10,8 per 1.000 (en termes absoluts, els naixements havien davallat a 415.000 aquell any).

Pensem que el flux principal que forneix les aules universitàries procedeix del estudiants que, després de completar l'ensenyament mitjà, superen les proves d'accés a la universitat. En conseqüència, l'any 2000, seran els nascuts durant els primers anys de la dècada dels vuitanta els que es trobaran en edat universitària. Havent disminuït aquesta població, òbviament, disminuirà el nombre de sol·licitants que volen accedir a la universitat.

Quins canvis produirà aquest fet sobre la universitat?

Al meu parer, aquest descens previsible de la demanda de places, afegit a l'increment del nombre d'universitats a Catalunya, determinarà l'aparició del *mercat* en el camp de l'ensenyament superior. Cada vegada més, les universitats s'assemblaran a les empreses. Tot i això, les lleis del mercat no hi podran tenir una aplicació automàtica, mecànica. Sempre hi haurà diferències, és clar, les universitats no tenen ànim de lucre, o potser sí, però llavors haurien de parlar de lucre intel·lectual i cultural: incrementar la cultura, la ciència i fer-ne una millor distribució. D'aquest ànim, la universitat sí que n'ha de tenir molt.

Es tractarà, per tant, d'un mercat peculiar, perquè els agents que hi intervenen, les universitats, són també institucions peculiars. La naturalesa mateixa del servei públic universitari impedeix, doncs, que ens poguéssim arribar a trobar davant d'un mercat «pur» (els preus d'aquest servei, només per posar un exemple, són fixats per l'Administració). Però, com en tot mercat, un descens de la demanda acompanyat d'un increment de l'oferta produiran més competència entre universitats. Competència, per cert, no vol pas dir confrontació, sinó concurrència d'ofertes diferenciades, de models pedagògics específics, d'alternatives pròpies a cada universitat i, fins i tot, a cada centre. L'objectiu no és competir per competir sinó millorar el conjunt del sistema universitari de Catalunya. Seria bo que, en la nova configuració d'Europa i del món, els titulats superiors catalans fossin reconeguts i, per què no, preferits als titulats d'altres zones.

Quines iniciatives concretes es poden emprendre per començar a preparar ja un desenvolupament existós en aquest futur mercat?

Aquest interrogant no es pot respondre de manera gratuïta. Hem de ser conscients que els limitats recursos de què pot disposar una universitat pública no creixeran com creixen les seves necessitats. Tot i que no hi ha receptes miraculoses per incrementar la qualitat de l'educació i la formació que reben els estudiants, a la Universitat Pompeu Fabra, des dels inicis, hem volgut perseguir aquest objectiu.

L'estudi com ocupació

El nostre punt de partida, fa un parell d'anys, va ser i continua sent molt elemental: l'estudiant és aquell que estudia. A continuació, cal portar aquest enunciat fins a les últimes conseqüències.

En primer lloc, concebem la pràctica de l'estudi com una ocupació. Per això, la dedicació de l'alumne ha de ser a temps complet. La feina no s'acaba amb la mera assistència a classe. Per rebre en condicions les explicacions del professor o per poder participar en sessions de pràctiques, és necessari haver-ho preparat abans. La consulta de llibres, publicacions o articles, la realització de treballs, l'estudi, etc. exigeix, com a mínim, tant temps com anar a classe. En conseqüència, si s'imparteixen quatre hores diàries de classe, en caldran quatre més. Això ens fa arribar a una jornada «laboral» –utilitzo aquest terme a cent de vuit hores. Amb una dedicació de vuit hores, el temps que es necessita als vint anys per al lleure i les hores de descans, no és possible materialment compaginar estudis amb una ocupació remunerada.

Conscients d'això, aquest any hem començat a oferir als nostres alumnes uns crèdits-estudi, que permeten als estudiants obtenir uns ingressos regulars, periòdics. És la primera vegada que una universitat pública d'Espanya ho fa. Per concedir-los, a part d'una renda familiar o individual no molt alta, s'exigeix un bon rendiment acadèmic. La finalitat –com deia abans– és aconseguir que l'estudiant pugui disposar de tot el temps que, al nostre entendre, l'estudi requereix.

Els plans de les titulacions de dos cicles equilibren la durada de cada cicle, que passa a ser de dos

anys. Amb quatre anys, doncs, es pot cursar una llicenciatura sense que la càrrega lectiva es faci insuportable, perquè en lloc d'annuals o quadrimestrals, les assignatures tenen caràcter trimestral. L'organització trimestral fa guanyar intensitat a les matèries impartides i s'adapta molt bé a un país de civilització i clima mediterranis com el nostre. Les pràctiques tenen també un pes lectiu important.

Per la seva banda, les titulacions de només primer cicle no reben un tractament diferent en la seva concepció global, perquè també tenen caràcter universitari. S'hi mantenen els criteris pedagògics bàsics de dedicació a temps complet, intensitat, assignatures trimestrals, etc. L'única diferència es troba potser en l'èmfasi superior donat al component pràctic: per exemple, els nostres plans d'estudis de la diplomatura en empresarials prevuen que els estudiants puguin alliberar part de la càrrega lectiva fent pràctiques a empreses.

Noves iniciatives de formació

Al costat d'aquest model de formació que la Universitat Pompeu Fabra ha començat a oferir, es poden engegar (i crec que cal fer-ho) noves iniciatives. D'una banda, es tracta de respondre a les necessitats de molts estudiants madurs que no poden abandonar la seva ocupació laboral. D'altra banda, aquests projectes poden suposar un estalvi important ja que permetran un millor aprofitament dels recursos de què es disposa. M'agradaria parlar-los d'algunes d'aquestes iniciatives que són objecte de reflexió a la nostra universitat en aquesta direcció.

Amb la primera d'aquestes iniciatives, es pretén donar més facilitats per a aquells estudiants als quals resulta del tot impossible deixar una ocupació o una feina mentre cursen estudis universitaris. Es tracta d'oferir carreres amb velocitats diferents. En lloc que les carreres s'allarguin *de facto*, perquè és impracticable per a aquests estudiants de seguir un ritme que no correspon amb les seves disponibilitats; allarguem-les nosaltres expressament d'una manera racional: Elaborem plans d'estudi per a sis anys, establim tres hores de classe en horari de vespre, etc.

Una altra iniciativa consisteix a considerar els tres mesos d'estiu com a període lectiu ordinari. D'aquesta manera, qualsevol estudiant podria distribuir la càrrega lectiva dels seus estudis en quatre períodes, en lloc de tres com fins ara. Estic segur que mesures com aquestes seran molt ben rebudes i contribuiran a millora el rendiment acadèmic dels nostres alumnes. Sovint oblidem allò de què he parlat abans: que la feina dels estudiants és estudiar i el nostre deure, facilitar-los que la puguin dur a terme efectivament. En aquest cas concret aconseguirem, a més a més, eliminar la pobra imatge de buidor i desús que les nostres aules ofereixen a l'estiu.

I encara han de fer més coses les universitats. Han de comptar amb una programació post-universitària i desenvolupar un model propi de formació continuada. Es tracta d'una nova oferta educativa: màsters, cursos de postgrau, cursos d'especialització o de reciclatge, cursos de formació complementària, etc. Consisteix en un tipus de formació adreçat, normalment, a aquells que ja posseeixen alguna titulació superior i pretenen actualitzar els seus coneixements, millorar les seves capacitats professionals, desenvolupar la seva polivalència, adquirir noves tècniques o —per què no he de reconèixer— superar la falta d'adequació dels ensenyaments rebuts durant la carrera acadèmica amb els llocs de treball que ocupen o podrien ocupar.

L'esforç que estan fent les universitats per oferir aquests ensenyaments es reflecteix en l'increment quantitatiu que aquests han experimentat recentment. Així, per exemple, pel que fa als programes de postgrau —almenys els recollits pel Consell d'Universitats—, de l'any 1990 a l'any 1991 gairebé se n'ha tripliat el nombre, nombre que, per al present curs 91-92, s'aproxima al miler. Hem de ser conscients, però, que encara ens trobem a les beceroles, com ho demostra el fet que aquest any a les nostres universitats públiques hi hagi molts més programes de doctorat (uns 1.900 en total) que no pas de postgrau. Ara bé no n'hi ha prou d'augmentar el nombre de cursos, cal que aquest increment es faci amb les màximes garanties de rigor i qualitat.

En relació amb la qualitat, la universitat, sobretot la universitat pública, té la responsabilitat de defugir això que algú ha anomenat *mastermania*. No es tracta d'imposar un graó més en el desenvolupament educacional de la persona; però sí que sembla indiscutible que els titulats universitaris no podran abandonar l'aprenentatge, un cop hagin sortit de la universitat. Alguns d'aquests titulats necessitaran especialitzar-se en algun camp concret, d'altres hauran de reciclar els coneixements ja adquirits o, també, adquirir aquells que no varen rebre en el seu moment. La formació continuada vol dir formació per temps indefinit. Els ensenyaments que s'han rebut no serveixen per desenvolupar eficaçment una ocupació o una feina durant tota la vida, encara que sigui en el mateix lloc de treball. O precisament, tractant-se del mateix lloc de treball, les necessitats d'adaptació resultaran encara més evidents davant dels canvis i les innovacions de tota mena.

La recerca

Fins ara només he estat fent referència a la formació, tasca que per si sola donaria ja raó de ser a la institució universitària, de la forma que he expressat abans i en els diferents àmbits en què ha d'incidir. No obstant això, la universitat no es pot limitar a formar individus amb la mera transmissió d'un conjunt fix i codificat de coneixements i tècniques. A llarg termini, aquesta transmissió, entesa d'aquesta manera, perdria tot sentit. És imprescindible ampliar, renovar i diversificar aquests coneixements i tècniques; en definitiva, cal fer ciència. Totes aquestes activitats, les designem genèricament amb el terme *recerca*. No voldria pas, amb aquesta definició, restringir la concepció de la recerca a un simple suport indissociable de la funció docent o de la formació. Ben al contrari, com que el conjunt d'activitats de recerca permeten anar més enllà del saber especulatiu, també poden tenir i han de tenir una incidència més directa sobre la societat i el sistema productiu.

Quan parlem de recerca, hem de foragitar la imatge romàntica (no per tòpica, inexistent) de l'investigador com a individu que, havent-se reclòs en una biblioteca o en un laboratori, és capaç d'extreure'n uns resultats al cap d'uns centenars d'hores. Modernament, la investigació seriosa i útil per a la societat passa necessàriament per la constitució d'equips de recerca –molt sovint interdisciplinaris–, que necessiten importants i costosos recursos materials i humans. Les universitats, com a seu natural i idònia de la recerca, tenen la responsabilitat d'afavorir la constitució d'aquests equips i de donar suport als seus projectes d'investigació. Això resulta encara més evident en un país com Catalunya, amb un teixit empresarial integrat principalment per empreses petites i mitjanes. La intervenció de la universitat en les tasques de recerca, doncs, esdevé fonamental no només perquè aquestes empreses no podrien afrontar els costos dels projectes de recerca, sinó també perquè és la universitat qui en pot garantir millor el nivell de qualitat. El pas següent, la transferència de les innovacions, no és ja responsabilitat exclusiva de la universitat. Depèn, entre altres factors, del grau d'interconnexió de la universitat amb la societat i de la capacitat de les empreses d'adaptar-se als canvis. No cal dir que, en l'horitzó de l'any 2000, caldrà fer molts esforços per assegurar que això sigui possible.

No entraré a descriure detalladament el contingut d'un programa d'impuls a la recerca emprès a la Universitat Pompeu Fabra. Sí que m'agradaria destacar que, en un camp de la transcendència, podríem dir estratègica, que té la recerca, la col·laboració entre les diferents universitats del país és essencial, com també ho és la implicació d'altres institucions de la societat (empreses privades, administracions públiques, instituts i centres de recerca independents, etc.). Algunes passes s'han començat a donar en aquesta direcció. Convé desitjar que no siguin les últimes.

Universitat i empresa

Diversos estudis que s'han elaborat sobre la relació entre la universitat i l'empresa han posat de manifest l'existència d'un important desajust entre la universitat i les necessitats del sistema productiu. S'hi afirma que hi ha una gran distància entre el tipus de titulats que les empreses demanen i els titulats que produeix la universitat. Aquesta distància es manifesta tant en les especialitats que imparteix principalment la universitat, com en la classe de formació rebuda pels estudiants, formació que les empreses majoritàriament consideren poc pràctica, poc tècnica, desconnectada de la realitat, que inclou coses innecessàries o desfassades, etc.

Estic segur, però, que comprendran que jo els digui que tampoc no seria bo que la universitat es limités a fer de «pont» amb les empreses. La nostra societat també necessita altres serveis essencials que ofereix la universitat. La recerca, la transmissió de cultura, la formació humanística i cívica,... són tasques que la universitat no pot deixar de fer. Sobretot perquè aquesta ha demostrat la seva eficàcia en la prestació d'aquests serveis i perquè no hi ha cap altra institució que els dugui a terme. Si el model d'universitat que volem ha d'acomplir aquests objectius i prestar els serveis que he esmentat abans, és lògic que hi hagi una certa distància amb el model que persegueix l'empresa. Per això no és bo que la universitat esdevingui exclusivament una mena de «pont» amb les empreses.

Potser no és lògic que entre universitat i empresa hi hagi un abisme, però un tal abisme no existeix. És important no caure en el catastrofisme i valorar els esforços que s'han dut a terme. No puc pas negar els fets, però és veritat que el sistema universitari a Catalunya ha millorat molt, i vull fer constar que aquesta millora ja s'havia començat a produir abans de la creació de la Universitat Pompeu Fabra. Segurament, podríem atribuir part d'aquest èxit a l'exercici de l'autonomia universitària, que és un instrument essencial per al correcte desenvolupament de les missions que la universitat té encomanades.

Desajust amb les demandes de les empreses –com ja he dit–, n'hi ha. Ara bé, tot seguit cal dir tam-

bé, tot seguit cal dir també que avui n'hi ha molt menys que fa 5 o 6 anys. Així, per exemple, els titulats d'una àrea temàtica com Ciències Socials, que inclou algunes de les titulacions més demanades per les empreses (com ara les de la branca de ciències econòmiques) han passat d'un 13% el curs 1982-83 a representar, el curs 1988-89, un 23 % de tots els titulats que van sortir de les universitats catalanes. En sis anys, doncs, gairebé s'ha duplicat la producció (i els confesso que em costa d'emprar aquest terme per aplicar-lo a persones). Desgraciadament, és difícil trobar gaires empreses o institucions que puguin oferir resultats com aquests.

Adequació europea

Ara que portem uns quants anys incorporats a la Comunitat Europea i la lliure circulació és gairebé un fet, és pertinent d'analitzar el nostre nivell d'adequació amb els estàndards europeus.

Dels informes als quals m'he referit abans, se'n desprèn que els empresaris demanen, entre altres, molts més titulats de l'àrea temàtica de les ciències econòmiques dels que produeix el nostre sistema universitari (tant llicenciats en econòmiques i empresarials com diplomats en estudis empresarials). En canvi, si observem la distribució proporcional dels estudiants d'aquesta àrea temàtica a Catalunya, a Espanya i a la CE potser ens endurem algunes sorpreses. Resulta que a Espanya, l'any 1990, el percentatge d'estudiants de l'àrea d'econòmiques superava al de la resta de països de la CE, tant dels països del Nord (Bèlgica, Dinamarca, Holanda, Luxemburg, Regne Unit i l'extinta RFA) com dels països meridionals (Grècia, Itàlia i Portugal). També trobem que, pel que fa a l'educació superior en el sector de l'ensenyament comercial i d'administració d'empreses segons la classificació i les dades de la UNESCO corresponents a l'any 1986-, hi havia uns 52.000 alumnes a Espanya, que eren, en canvi, només 31.000 a la República Federal d'Alemanya.

Tot això, no ho dic pas per generar confusió, sinó per fer palesa l'extremada complexitat del procés de formació de nous titulats superiors. Hi concorren, entre altres factors, les demandes del sistema productiu, la necessitat de prestar el conjunt de serveis que la universitat té encomanats, la conveniència de no allunyar-se dels patrons europeus i internacionals, els dèficits estructurals de recerca del país i, fins i tot, el dret constitucional a l'educació. Amb aquest elements segur que entendran que la gestió de la universitat sigui molt difícil i que donar resposta a totes les peticions exigeixi guardar molts equilibris.

L'any 2000 –tal com assenyalava al començament– caldrà adequar-se, a més, a un nou marc de relació i concurrència de les diferents universitats catalanes. Amb una menor demanda, les universitats públiques de Catalunya hauran de posar tota la seva imaginació per aconseguir estudiants o, almenys, els millors estudiants. És previsible que els sol·licitants, al seu torn, comencin a discriminar l'oferta existent. Segurament, almenys seria desitjable que fos així, no tan sols prendran en consideració els criteris de proximitat geogràfica dels centres d'ensenyament com fins ara, sinó que també faran l'elecció en funció de la qualitat d'aquesta oferta i del prestigi que s'hagin guanyat els diferents centres. Com ocorre en altres països més avançats que el nostre, potser començaran a aparèixer, fins i tot, rànquings que classificaran els centres de les diverses universitats. Els canvis són propers i no ens ha de fer por adaptar-nos-hi en benefici del país.